

MARXIZMUS A ŠTRUKTURALIZMUS

ANDREJ SIRÁCKY, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

SIRÁCKY, A.: Marxism and Structuralism. *Filozofia* 32, 1977, No 1, p. 7—32.

In his paper **Marxism and Structuralism** the author deals with the problems of structuralism and criticizes it from the positions of Marxism-Leninism. Structuralism as a philosophical system „spiritual“ belongs substantially to idealistic streams and in its social-political consequences it is literally anticommunist. It is characterized by anti-historicism, anti-materialism and anti-dialectics. The structuralists attempted at „promoting the structure to a philosophical system“. According to the author's opinion, the philosophical character of structuralism dwells actually in mystifying the objective world, in metaphysical absolutization of the spiritual aspect of cognition and in synchronization, by denying the „historicity“ of the theoretical and methodological aspects of scientific thinking.

The author deals briefly with the history of structuralism, he points out its sources in ethnology and linguistics. He pays closer attention to the analysis of structure and system, and to structural and systemic analysis.

In conclusion of his paper the author analyzes the theoretical-methodological problems of structuralism and states that structuralism as a „rounded-off philosophical conception“ does not reach with its theoretical and methodological generalization — as a „universal method of research“ — the level and value of dialectical and historical materialism. Its „contribution“ (some aspects of structural and systemic analysis) is conditioned by the employment of materialist dialectics. In Marxism-Leninism, in materialist dialectics the contradiction between „the thing“ and „the motion“, between the logical (synchronism) and the historical (diachronism) and in the whole system of relations between being and consciousness, between object and subject and between various components of objective reality the primary (material, economic, social) factors of historical, social and ideological development are unambiguously emphasized.

ÚVOD

XXV. zjazd Komunistickej strany Sovietskeho zväzu a XV. zjazd Komunistickej strany Československa podali *hlbokú analýzu vnútornej a medzinárodnej situácie*. Naznačili aj cestu, konkrétne a reálne úlohy, ktoré treba riešiť v rozpätí rokov 1976—1980. U nás ide o program ďalšieho budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, v Sovietskom zväze už o prvé kroky pri vstupe do komunizmu.

O tom, ako riešenie týchto úloh závisí aj od medzinárodnej situácie a od jednotnej akcie, cieľa a socialistického programu *komunistických a robotníckych strán*, svedčí dokument *Za mier, bezpečnosť, spoluprácu a spoločenský pokrok v Európe* prijatý na Konferencii európskych komunistických a robotníckych strán v Berlíne 29. a 30. júna 1976. V dokumente sa zdôrazňuje vernosť ideám marxizmu-leninizmu a proletár-

skeho internacionalizmu a potreba jednotného postupu — pri zachovaní osobitosti a samostatnosti jednotlivých strán — v boji „za mierovú budúcnosť a rozkvet všetkých národov a všetkého ľudu nášho kontinentu“.

Pri dosahovaní náročných cieľov a pri riešení úloh v nasledujúcich päťročniciach, pri utváraní materiálno-technickej základne a pri zabezpečovaní všestranného rozvoja rozvinutej socialistickej spoločnosti nemalú úlohu majú i *naše spoločenské vedy, literatúra, výchova a celý ideologický front*. Je našou povinnosťou, aby sme v spoločenskovednej oblasti, na teoreticko-ideologickom úseku urobili všetko, čo si náš ďalší spoločenský, politický a ideový vývoj vyžaduje.

Na XXV. zjazde KSSZ a na XV. zjazde KSČ sa zdôrazňovali *hlavné úlohy*, ktoré majú naše spoločenské vedy riešiť. L. I. Brežnev v Správe ÚV KSSZ na XXV. zjazde vyzdvihol veľký význam vedy pri výstavbe spoločnosti a otázku „formovania nového človeka — dôstojného budovateľa komunizmu“. Nezastupiteľné miesto v tomto procese má marxisticko-leninská teória, ktorá nám umožňuje „pochopiť historickú perspektívu, pomáha určiť smer spoločensko-ekonomického a politického vývoja na dlhé roky dopredu a správne sa orientovať v medzinárodných udalostiach. Sila marxizmu-leninizmu tkvie v tom, že sa stále tvorivo rozvíja.“ Ďalej L. I. Brežnev zdôrazňoval význam praxe pre rozvoj teórie, povedal, že v ďalšom rozvoji socializmu sa potreba tvorivo rozpracúvať teóriu nezmenšuje, ale naopak, je ešte naliehavejšia. „Nové možnosti tvorivého všeobecno-teoretického, základného, ako aj aplikovaného výskumu sa objavujú na rozhraní rozličných vied, hlavne prírodných a spoločenských.“ „Je veľmi dôležité skúmať do hĺbky otázky týkajúce sa tendencií vývoja našej spoločnosti a jej výrobných síl“, vyhlásil ďalej L. I. Brežnev. „Sem patrí napríklad charakter a náplň práce v podmienkach vyspelého socializmu, zmeny v spoločenskej štruktúre. Dokonalejšie rozdeľovanie podľa práce, spájanie morálneho a materiálneho stimulu, socialistický spôsob života a rozvoj mnohotvárnej kultúry, to všetko patrí do okruhu otázok, ktorých skúmanie si vyžaduje spojené úsilie pracovníkov rozličných vedných odborov. Treba ďalej skúmať otázky rozvoja našej štátnosti, formy a metódy výchovnej a ideologickej práce. V tejto súvislosti si zasluhuje veľkú pozornosť výskum verejnej mienky.“ L. I. Brežnev zdôrazňoval i potrebu skúmania ďalších otázok (životné prostredie, populáciu, demografiu, problémy svetového vývoja, revolučného procesu atď.). Povedal, že spoločenské vedy môžu plniť svoje úlohy iba „za predpokladu, že budú čo najužšie spojené so životom“. Vedecká práca má sa diať „v tvorivej atmosfére“. Ale táto „tvorivá konfrontácia musí vychádzať z našej spoločenskej marxisticko-leninskej ideovej platformy.“ (1, s. 71—72)

Podobne hovoril o úlohe spoločenských vied v našej spoločnosti aj G. Husák. Povedal, že ich úlohou je tvorivým uplatňovaním marxisticko-leninskej teórie rozpracovať otázky a vyjasňovať „smery so-

ciálno-ekonomického vývoja v dlhodobej perspektíve“. Potom pôjde o „vzájomné prepojenie spoločenských, prírodných a technických vied“, čo sa musí prejavíť „v komplexnosti teoretického prístupu“, vzájomným „obohacovaním základného a aplikovaného výskumu“. Spoločenské vedy musia svoju pozornosť sústrediť na „problémy výstavby socialistickej a komunistickej spoločnosti“. Musia skúmať otázky ďalšieho rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov, zmeny v charaktere práce v podmienkach vedeckotechnickej revolúcie, otázky riadenia a odmeňovania, otázky sociálnej a triednej štruktúry, otázky štátu a politického systému, socialistickej demokracie a iné. Je tu ďalej „celý komplex problémov formovania socialistickeho človeka“. Úlohou spoločenských vied, umenia, výchovy a všetkých duchovných aktivít je pôsobenie na formovanie vedomia človeka, na jeho svetonázor a morálne hodnoty. (2, s. 51—58)

Pre riešenie zložitých problémov rozvinutej socialistickej spoločnosti, ako zdôrazňujú ss. Brežnev a Husák, je potrebná *spolupráca rôznych vied* (komplexná tímová práca). V našom prípade, keď máme na mysli komplex spoločenských vied, sú to aj *úlohy diferencované, ktoré však majú vyústiť v spoločné teoretické závery*. Aby sme to mohli docieľiť, musíme hlboko a tvorivo, s preferenciou spoločensky a ideologicky závažných problémov rozvíjať marxisticko-leninskú teóriu.

Podľa mojej mienky stojí pred nami v nastávajúcom období, stručne povedané, dvojaká úloha:

1. So zreteľom na súčasný stav i z aspektu perspektívy rozvíjať *základné problémy* rozvoja našej spoločnosti i myslenia. Pre marxisticko-leninskú filozofiu to znamená rozpracovanie kategórií dialektického a historického materializmu. Zdôrazňujem to preto, lebo *základnú teoretickú orientáciu* pre všetky spoločenské vedy dáva marxistická filozofia.

2. Na druhej strane úlohou všetkých spoločenských vied s filozofiou na prvom mieste je odstraňovať všetko, čo hatí našu cestu vpred, *všetky predsudky a prežitky kapitalizmu a malomeštiactva, ktoré ešte zotrvávajú*. To znamená dobre poznať ich sociálne korene, teoretické zdroje i pozadie (zázemie) a viesť proti nim sústavný boj na ideologickom fronte, ale vecne, argumentovane. Hľadať a analyzovať tie teórie a ideológie, ktorých prvky (poznatky) sú u nás ešte „časové“.

V rôznych straníckych dokumentoch sa tiež poukazuje na potrebu boja proti rozličným buržoáznym teóriám a koncepciám. „Pod zámienkou tvorivého rozvoja marxizmu bola v jednotlivých spoločenských vedách postupne deformovaná marxistická ideológia, marxizmus-leninizmus bol spájaný s módnymi buržoáznymi smermi a nimi nahradzovaný.“ Propagátori „autentického“ marxizmu útočili proti základným princípom marxizmu-leninizmu, proti jeho revolučnému charakteru. Tí, ktorí chceli „modernizovať“ marxizmus, hľadali mu spojenca v štrukturalizme, pozitívizme, masarykizme. Išlo o deformovanie materialistickej dialektiky.

Ako dôsledok prenikania uvedených vplyvov prejavoval sa relativizmus, spochybňovanie všetkých hodnôt socializmu, negativizmus, prepíaty individualizmus a elitárstvo. Cieľom oportunistov a revizionistov bolo spochybnenie vedúcej úlohy robotníckej triedy a komunistickej strany. (3, s. 6—7)

Zo všetkého, čo bolo doteraz povedané, vyplýva, že naša konferencia na tému *Marxizmus a štrukturalizmus* má vychádzať z uvedených stranických dokumentov a má sledovať ciele vyslovené pod bodmi 1. a 2. Pôjde nám o *kritické prehodnotenie základných východísk*, ako aj *podstaty* štrukturalizmu ako filozofickej doktríny, ako filozofického prúdu, ktorý si „robí nároky na vedeckosť“. (4, s. 74—75)¹

Už v úvode môžeme konštatovať, že absolutizáciou metód štruktúrnej analýzy a poňatím štruktúry ako statickej (synchronickej) kategórie, v ktorej „vzťahy“ dominujú nad prvkami, sa *štrukturalizmus ako idealistická koncepcia stavia proti teórii a metodológii dialektického materializmu*.

V referáte nebolo možné vyčerpať *do podrobností* celú zložitú problematiku štrukturalizmu ako „filozofickej doktríny“, ani doceniť jeho „prínos“ na úseku rozvoja štruktúrnej analýzy a metódy. Z týchto aspektov sa niektoré otázky bližšie objasnia v nasledujúcich koreferátoch. Naša téma sa týka *interdisciplinárnej problematiky* (spoločenských vied), a preto z hľadiska všestranného a principiálneho posúdenia štrukturalizmu budú dôležité i pohľady iných vied (jazykovedy, umenovedy, literárnej vedy, národopisu, sociológie, ekonómie, histórie, psychológie).

Problematika štrukturalizmu

(Všeobecný pohľad. Pôvod, zdroje a charakteristika štrukturalizmu)

K otázke pôvodu, zdrojov a podstatných črt štrukturalizmu sa vrátíme aj v ďalších častiach našich úvah. Keď sa pozrieme *hlbšie do podstaty a spoločensko-ideových dôsledkov* štrukturalizmu, dospejeme k názoru, že štrukturalizmus ako „duchovný“ filozofický systém obsahuje v sebe prvky pozitivizmu, racionalizmu, fenomenológie a teológie. Slovom, patrí do filozofických smerov, ktoré z hľadiska *základnej charakteristiky* označujeme ako idealistické. A keď ho označujeme ako „novú ideológiu“, tak je to ideológia konzervatívna, antimarxistická a antikomunistická. Už Sartre zdôrazňoval, že je to *posledná zbraň*, ktorú

¹ V tejto súvislosti M. N. Greckij poznamenáva, že štrukturalizmus znamená neoprávnenú extrapoláciu jednotlivého na všeobecné, čo mení vedu na jej protiklad — na eklektiku a idealizmus“. To je vlastne „hanblivý idealizmus“. Štrukturalizmu sa nepodarilo vybudovať ucelený filozofický systém, rozvíja len jednotlivé tézy, závery, hypotézy. (4, s. 44—45)

buržoázia vyzdvihuje proti Marxovi. Aj u nás sme sa stretávali r. 1965—1969 s pokusmi zaradiť do marxizmu aj rôzne „moderné“ varianty idealizmu (neopozitivismus, objektivismus, existencializmus, fenomenológia, štrukturalizmus a i.). V každej spoločenskej vede to malo inú podobu, napr. v sociológii to bola teória „stratifikácie“.

Štrukturalizmus ako „celistvá filozofická koncepcia“ je smer v podstate idealistický a vo svojich spoločensko-politických dôsledkoch vyslovene antikomunistický. K tomuto prispieva i jeho antihistorizmus, antimaterializmus a antidialektika.

Čo nás oprávňuje k jednoznačnému zaradeniu štrukturalizmu medzi idealistické smery? Je to hlavne myšlienka, ktorú Marx vyslovil vo svojich ekonomických spisoch: idealistické smery menia protirečenia reálneho sveta na „čisto myšlienkové, abstraktné sily“. (5, s. 126) Základný spor medzi rôznymi filozofickými smermi spočíva v tom, *akú pozíciu* zaujíma príslušný smer k otázke „objektívneho sveta a jeho odrazu v myslení“. Ak je objektívny svet len nejakou konštrukciou v našej hlave (v podobe logického systému), potom sa tento fakt stáva *zdrojom rôznych druhov idealizmu*. A naopak, ak je objektívny svet reálnou existenciou a rôzne „racionálne“ konštrukcie sú jeho teoretickým odrazom, vznikajú *rôzne druhy materializmu*. V štrukturalizme a v iných nematerialistických smeroch sa osamostatňujú v duchovnej sfére „reálne vzťahy“. Neprijíma sa názor, že myslenie je len *ideálnou reprodukciou* reálneho, vonkajšieho sveta v ľudskej hlave. (6, s. 104)

Podstatu rôznych foriem („odrôd“) idealizmu tvorí „odtrhnutie pojmov od ich objektov“. Za základ objektívnej reality sa považuje „duchovný princíp“. To platí aj o subjektívnom idealizme, ktorý redukuje svet na stavy vedomia. Podstatou logických foriem, keď sa narúšajú široké filozofické, teoretické, metodologické a svetonázorové súvislosti, je *absolutizácia duchovnej stránky poznania a jeho odtrhnutie od objektívnej skutočnosti*. To platí len s nepatrným rozdielom o neopozitizme, neorealizme, fenomenológii, personalizme, pragmatizme, existencializme, štrukturalizme. Ide tu o určitú spoločensky neopodstatnenú „hypertrofiu rozumu“, o tvorenie pojmov „bez akéhokoľvek reálneho obsahu“. Rôzne kategórie sa skúmajú „mimo ich reálneho vzťahu k predmetnému svetu“. Metóda neplodných abstrakcií viedla napríklad v štrukturalizme k pokusom „povýšiť štruktúru na filozofický systém“. (7, s. 451—522)

Z toho, čo bolo povedané, vyplýva, že *filozofický charakter* štrukturalizmu *v podstate spočíva v mystifikácii objektívneho sveta, v metafyzickej absolutizácii duchovnej stránky myslenia i v synchronizácii* (popieraním „historicity“) teoretických a metodologických aspektov „vedeckého myslenia“. Podľa týchto názorov štrukturalizmus predstavuje „vyšší stupeň“ vedeckého myslenia v podmienkach vedeckotechnickej revolúcie. Je považovaný za „nový model človeka“, ale človek v ňom stráca svoju aktívnu, tvorivú silu a schopnosť. Subjekt (človek)

je v štrukturalizme chápaný krajne abstraktne a nie je historicky a spoločensky „uzemnený“. V objektívnom svete, v jeho zložkách a štruktúrach sú rozhodujúce nie „substancie“ (objekt, predmet, vec, prvok), ale abstraktné vzťahy. V štrukturalizme, ako zdôrazňuje T. A. Sacharova (8, s. 218—273), sa absolutizuje „vzťah“ na úkor podstaty, objekt na úkor subjektu, slepá „nevyhnutnosť“ na úkor spoločenskej aktivity človeka. Štrukturalizmus sa vyhlasuje za „novú filozofiu“, za „nový svetonázor“, za „novú ideológiu“ a človeka bezvýhradne podriaďuje *neosobným štruktúram*. Človek a jeho myslenie, „samotná ľudská kvalita“ je kategória abstraktná, nehistorická a nespoločenská. Človek je v najlepšom prípade chápaný len ako „tvor mysliaci“ a článok v „sieti štruktúr“. Štrukturalizmus ako „nová ideológia“ je ideológia protivedecká, protisocialistická a myslenie (svetonázor, filozofia) je odtrhnuté od spoločenského kontextu. Neuznáva zákonitosť spoločenského vývoja, materiálne a ekonomické existuje len ako „vedľajší produkt“. Všetko je v podstate „vzťah“, štruktúra a systém, ktoré sa absolutizujú a vystupujú ako nadčasové, nepriestorové útvary „uzavreté v sebe“. Štrukturalizmus ako filozofický smer je „neudržateľný“ a aj „metodológia štrukturalizmu je vo svojej podstate antihistorická“ a je vo vnútornom konflikte s hlbokou dialektickosťou procesu vedeckého poznania. (9, s. 455—456)

Hlbšia analýza ideových zdrojov štrukturalizmu napriek jeho „anti-subjektivismu“ odhaľuje jeho abstraktný racionalizmus a „jemnú“ formu idealizmu. Možno ho označiť aj ako neoracionalizmus a z hľadiska teoretického a metodologického je v zrejmom a zásadnom rozpore, ako na to bolo už poukázané, s materialistickou dialektikou. Sacharova, podobne ako aj T. M. Jaroszewski (10, s. 233—249), správne zaraďuje štrukturalizmus spolu s existencializmom, katolíckym personalizmom, teilhardizmom a neoracionalizmom medzi *idealistické smery*. Všetky tieto smery charakterizuje *negatívny vzťah* k marxizmu-leninizmu, k materialistickému svetonázoru a k revolučnému pohybu súčasnosti. Sú výrazom hlbkej krízy kapitalizmu a chaotickej dezorientácie v hľadaní pevných teoretických základov. Základné kategórie týchto filozofických smerov sú izolované od objektívneho, historicko-spoločenského procesu.

Uvidíme neskôr, že aj medzi štrukturalistami existujú *rozdiely*. Tí, ktorí sú si vedomí jeho slabej filozoficko-teoretickej stránky, kladú do popredia jeho metodológiu, jeho prínos k prehĺbeniu štruktúrnej a systémovej analýzy. Preto aj podľa Sacharovej je správne oddeľovať *pozitívne prvky* metodologické a metodické od teoretických a filozofických základov štrukturalizmu. Rozhodne treba odmietnuť názory obdivovateľov štrukturalizmu, ktorí v ňom vidia „najadekvátnejšiu formu súčasného humanizmu“. Aj tí, ktorí vyzdvihujú jeho filozoficko-svetonázorový aspekt a vidia v ňom „štrukturalistickú ideológiu“, stoja zrejme na protimarxistických pozíciách. (8, s. 218, 265) Už na tomto mieste môžeme konštatovať, že štrukturalizmus znamená zreteľný roz-

chod s historizmom, s materializmom a dialektikou a vôbec s marxizmom-leninizmom a so socialistickou ideológiou.

Je treba odmietnuť i názory niektorých „marxistov“ a najmä marxológov, že na riešenie základných problémov súčasnosti nestačí marxizmus-leninizmus a materialistická dialektika. „Medzery“, ktoré takto vznikli, má vyplniť štrukturalizmus, existencializmus, fenomenológia, personalizmus, neoracionalizmus, neopozitivismus a i. Aj v tejto otázke, ako v otázke *základného vzťahu bytia a vedomia* platí marxistická téza, že „veľkou deliacou čiarou“ medzi sociálnymi systémami, medzi filozofickými smermi a ideológiami je kapitalizmus (minulosť) a komunizmus (budúcnosť). „Veľký konflikt“ dneška spočíva *v podstate* medzi zastaralým sociálnym systémom (kapitalizmom) a progresívnym sociálnym systémom (socializmom a komunizmom).

Keď rôzne filozofické smery, medzi ktoré patrí aj štrukturalizmus, vyžadujú od nás, aby sme riešili *základné problémy súčasnosti* vedecky a „manévrovali“ v hraniciach, ktoré „vznačili dejiny“ a princíp „rationality“, tak sa *jasne a bezpodmienečne stavíme za sily, hnutia, idey, teórie a koncepcie progresívne*. To konkrétne znamená „manévrovať“ na platforme marxizmu-leninizmu aj v subjektívnej sfére v prospech socializmu a komunizmu, v prospech humanizmu. Tí, ktorí sa vyznajú „v hraničných situáciách“, vedia sa zaangažovať v prospech síl, hnutí a ideí, ktoré dejiny poháňajú dopredu. Nie sú to len praktici, politici a revolucionári, ktorí sa vyznajú v „triednych konfliktoch“, ale aj tí ľudia „čistej vedy“, ktorí slúžia vede a tým aj spoločnosti a ktorí i nepriamo ženú dynamiku diania dopredu. [11, s. 155—156] „Deliacu čiaru“ medzi minulosťou a budúcnosťou, medzi progresom a regresom, medzi vedou a mytológiou sme jasne rozlišovali aj v krízových rokoch 1967—1968—1969, keď aj štrukturalizmus (veľmi výrazne v sociológii) a iné idealistické smery nielen mystifikovali objektívnu realitu, ale vo svojich spoločensko-politických dôsledkoch viedli k opúšťaniu pokrokových, socialistických pozícií.

Vychádzajúc z uvedených pozícií, stojíme v „spore“ (ak to možno tak povedať) medzi marxizmom a štrukturalizmom nielen *na pevnom teoretickom a metodologickom základe*, na materialistickom svetonázore, ale i na pozíciách pokroku a mieru, socializmu a humanizmu a tej dejinnotvornej sily, ktorá buduje „budúcnosť ľudstva“. A tou je robotnícka trieda a jej vedúca sila — komunistická strana.

Z dejín štrukturalizmu

(Základy a zdroje v etnológii a lingvistike)

Štrukturalizmus ako „komplexný vedecký smer“ vznikol už v dvadsiatych rokoch nášho storočia na báze špeciálnych spoločenských vied

(lingvistika, literárna veda, etnografia, história, estetika, psychológia, sociológia). U nás bol známy *Pražský lingvistický krúžok*, ktorý zasiahol svojím vplyvom v dvadsiatych a tridsiatych rokoch širokú oblasť kultúry, umenia, filozofie, literatúry, histórie (N. Trubeckoj, R. Jakobson, v literárnej vede a estetike J. Mukařovský). Výrazným prepracovaným pokusom rozvinúť teóriu štrukturalizmu v oblasti filozofie bolo dielo J. L. Fischera. [12] Základné pojmy tejto filozofie sú štruktúra, funkcia, celok, väzba, hierarchia, systém, poriadok. Vzniká „nová filozofická syntéza“ („nový mýtus“), ktorá má mať svoju „poriadkovú jednotu“ (štruktúru), v ktorej „funkcia má rozhodujúcu úlohu“. Skutočnosť je rôzne odstupňovaná jednotou funkcionálnych vzťahov. A táto „nová predstava skutočnosti musí byť budovaná na novom poriadku hodnôt“ (na postulátoch etických a sociálnych). „Skladobná filozofia“ je odrazom sociálneho diania, ktoré je „dielom nášho vedomého usilovania“. V tejto „skladobnej filozofii“, v jej realizme, objektivizme a racionalizme je rozhodujúca intelektuálna činnosť transcendentného „JA“, ktoré je základom a predpokladom reálneho subjektu. [12, s. 28, 29, 30, 36, 64] Túto podobu (formu) filozofického štrukturalizmu charakterizuje racionálnosť, intelektualizmus a akýsi abstraktný „sociálnoetický“ postulát.

Základnú charakteristickú črtu štrukturalizmu dávala spočiatku jazykoveda ako systém jazykových, formalizovaných vzťahov. Ale to, že pri jeho „zrode“ stáli viaceré spoločenské vedy (najmä literárna veda, estetika, etnografia), mu vtlačalo rôzne formy a podoby. Aj keď sa uvádzajú ako „predchodcovia“ štrukturalizmu Humboldt, Pirce, Durkheim, Russel, Whitehead, Carnap, Wittgenstein, Freud, Jung a i., treba povedať, že už u *Marxa sa vyskytuje štruktúrny a systémový prístup k analýze kapitálu, práce, spoločnosti, ekonomiky*. [13, s. 144]

Z rozličných špeciálnych vied (najmä z jazykovedy, etnológie, psychológie) sa diskusie o štrukturalizme rozšírili v podobe „*univerzálnej filozofickej koncepcie*“ v 60. rokoch nášho storočia najmä vo Francúzsku.² Črtal sa najmä ako „komplexná veda o človeku“ u Léviho-Straussa, ktorý sa vo svojich prácach dostával blízko ku koncepcii historického materializmu.³ Vo svojej Štruktúrálnej antropológii (Paris 1958, s. 31) napísal: „Ľudia sami robia svoje dejiny, ale nevedia, že to robia.“ *Pozitívna orientácia* na začiatku spočívala v úsilí zbližiť vedy

² O francúzskom štrukturalizme (Lévi-Strauss, M. Foucault, L. Sébag, J. Lacan, R. Barthes a i.) [por. 4]

³ Lévi-Strauss vo svojom diele *La pensée sauvage*. Paris 1962, s. 326 an. rozvíja niektoré kategórie historického materializmu [základňa, nadstavba, prvotnosť hmoty], ale tieto „poučky visia vo vzduchu“. Materialistické prvky v teórii Léviho-Straussa spočívajú v tom, že sa „intelektuálna štruktúra redukuje na fyziologickú štruktúru mozgu“. [4, s. 47–51] Štrukturalizmus ako idealistický smer dostal výraznú podobu v názeroch žiaka Léviho-Straussa L. Sébaga (*Marxisme et structuralisme*. Paris 1964, s. 125–144). Chápe ekonomiku, politiku a sociálne javy ako komponenty „logickej štruktúry intelektu“.

o človeku [spoločenské] s vedami prírodnými. Už vtedy ich však charakterizovala „absolutizácia“ metodológie a jej povýšenie na „filozofický systém“. (13, s. 145)

Štrukturalizmus vo Francúzsku bol spočiatku reakciou na existencializmus, personalizmus a fenomenológiu. Keď zanikla „móda existencializmu“, píše T. A. Sacharova, pozornosť filozofov sa sústreďovala na výskum „objektu poznania“. Pojem „subjekt“ ustupoval pojmu „štruktúra“ (8, s. 219) Prenikanie štrukturalizmu do filozofie sa dialo *zložitými cestami*; najprv sa prejavil v etnológii a lingvistiky, odtiaľ prešiel do archeológie, do kultúrnej antropológie a do ostatných spoločenských vied. A tak sa štrukturalizmus z Francúzska šírila aj do iných západných krajín a do USA. Jeho úsilím bolo povzniesť spoločenské vedy na úroveň „exaktných“ vied, ale heslo „exaktnosti“ (vedeckosti, objektívnosti, systémovosti) nebolo celkom presvedčivé. Štrukturalizmus sa obracal proti „jednostrannosti“ existencializmu (jeho subjektivismu a „idealizmu na ruby“) a proti nedôslednosti pozitivismu. Zdedil „tradičné komplexy“ od renesancie, ako aj scientisticko-pozitivistické ilúzie a usiloval sa „vedecky“ sformalizovať humanitné vedy. Nešlo mu o problémy spoločenské, ani o analýzu myslenia ako odrazu spoločenského pohybu, ale len o analýzu „celostných štruktúr“. Cieľom výskumu nebola spoločnosť, vývoj a pokrok, ani individuum, ale analýza „celostných štruktúr“. Pojem štruktúry (spôsob, ako z častí zostaviť celok) postupne rozširovali na pojem systém, forma, schéma, organizmus, model. (8, s. 221) Dokonca sa javilo úsilie zredukovať celú skutočnosť ľudského bytia na sériu „jazykových znakov“. (14, s. 159) Už na začiatku boli rozdiely medzi štrukturalistami, napríklad v etnológii, lingvistiky, ale i v celkovej teórii a koncepcii štrukturalizmu. Rozličné názory na štrukturalizmus („marxistickí štrukturalisti“) vyplývali z toho, že u „skalných“ štrukturalistov sa *svetonázor a ideológia stotožňovali s metodológiou*. Znova pripomíname, že existuje „pluralita“ podôb štrukturalizmu (C. Lévi-Strauss, G. Lukács, L. Goldmann, K. Popper, T. Parsons, M. Foucault, J. Lacan, L. Althusser a i.). (10, s. 234–235)

Štrukturalizmus podobne ako existencializmus a pozitivismus je reakciou (aj keď u každého „z iného brehu“) na marxizmus, na jeho historizmus a materializmus. Aj ich kritika racionalizmu a subjektívneho idealizmu sa diala výlučne z pozície „logických štruktúr“. Proti historizmu (u Marxa) zdôrazňovali empirizmus a „úctu k faktom“. Zdroje tohoto antihistorizmu siahajú až k novokantovcom (Rickert, Windelbandt) a neskôr k neopozitivismu a fenomenológii.

Názory pozitivistov a existencialistov sa zhodujú na spoločnej platforme antihistorizmu i keď rozlišujú *historizmus* (fakty, udalosti, empirie) a *historicismus* („teoretická história“); spoločným odporcom im je materializmus. (15, s. 85–87) K. Popper a mnohí iní pod zástavou boja proti historizmu (aj historicizmu) vyjadrovali otvorený odpor proti marxizmu. Toto „dedičstvo“ prevzal aj štrukturalizmus ako filozofická

teória. K. Popper v diele *The Poverty and Historicism a The Open Society and Its Enemy* tvrdí, že marxizmus je „čistý historicizmus“ a označuje ho za „reakčnú filozofiu“. „Historizmus“ je údajne svojou podstatou nepriateľský slobode, a preto je „odvekým nepriateľom civilizácie“. (15, s. 98)

Podobne aj existencialisti [je síce rozdiel medzi Jaspersom, Heideggerom a Sartrom] odmietajú historizmus a materializmus v dejinách. U nich (napríklad u Heideggera) sa „bytie“ transformuje na „fenomén ľudského vedomia“. Spolu s pozitivistami (empirikmi) aj existencialisti odmietajú historizmus a objektívne zákony vývoja ľudskej spoločnosti. To namená v podstate *redukcii objektívnej skutočnosti na subjekt u existencialistov a na „pozitívny fakt“ u neopozitivistov*. Štrukturalisti bojujú síce proti iracionalizmu a nihilizmu existencialistov, ale bytie človeka (osobnosti) redukuje na „sieť symbolov“ (symbolický realizmus, formalizácia reality). (16, s. 157)

I keď existujú rozdielne východiská v uvedených smeroch (existencializmus, štrukturalizmus, neopozitivismus), z ich teoreticko-metodologickej orientácie vyplývajú *ďalekosiahle dôsledky*: neuznávajú sa objektívne spoločenské zákony, odmieta sa triedny boj, diktatúra proletariátu a komunizmus. K týmto smerom možno (z personalistov) zaradiť aj teilhardizmus, ktorý za podstatný jav vo vesmíre považuje ducha a vedomie.

Už z tohto stručného výkladu sa zreteľne črtajú „styčné body“ medzi štrukturalizmom, existencializmom a neopozitivismom. Štrukturalizmus je tiež *antihistorický a antimaterialistický* a svojou koncepciou „uzavretých systémov“ (synchroniou proti diachronii) sa dostáva na platformu nielen *protihistorickú, ale úplne protivývojovú a protipokrokovú*. To, čo je uzavreté v systéme (štruktúre), je oddelené od procesov, od vývoja, od histórie. Sú to systémy (štruktúry) *samoúčelné*, logicky konštruované a majúce prevažne charakter statických útvarov. Podľa štrukturalistov len „uzavreté, celostné systémy“ možno štrukturovať, formalizovať a matematizovať.

Zdôraznili sme už, a k tejto otázke sa vrátíme v ďalšej úvahe, že „štrukturalistická filozofia“ sa nemá stotožňovať s používaním štruktúrnej (i funkčnej) metódy a analýzy. (17, s. 484–498) Túto možno v marxizme používať za *predpokladu, že nebude v rozpore s materialistickou dialektikou*. S marxizmom-leninizmom je v zjavnom rozpore úsilie presadzovať *štrukturalizmus ako filozofickú teóriu a všeobecne platnú metodológiu*, proti materializmu stavať „abstraktné“ vzťahy, proti histórii a objektívnym zákonom spoločenského vývoja klásť „nehybné systémy“, statické štruktúry a „logické a jazykové konštrukcie“. Len absolutizovanie základnej kategórie štrukturalizmu („vzťah“ proti substancii) umožnilo rozšírenie štrukturalistickej teórie (nielen metodológie) do rôznych spoločenských vied (lingvistiká, literárna veda, estetiká, etnológia, psychológia, „kulturológia“).

V závere tejto časti sa dotknem stručne *otázky štrukturalizmu v etnológii a lingvistiké*. Robím to i z hľadiska rozvoja tejto problematiky, ale najmä preto, lebo v týchto vedách sa výrazne prejavuje skutočná podoba, filozofický aspekt i „hranice“ aplikovania štrukturalizmu ako všeobecnej vedeckej teórie a metodológie do špeciálnych vied.

Štrukturalizmus v etnológii

Nie je možné uvažovať o štrukturalizme „vôbec“ a nespomenúť jeho podobu v diele Claude Léviho-Straussa. Vyšiel síce zo štrukturálnej lingvistiky, ale vysoko prekročil „hranice“ jazyka a kultúry a do svojej koncepcie zahrnul aj širšiu problematiku sociologickú a filozofickú. Podľa jeho vlastných slov inšpiračnými zdrojmi mu boli Marx, Freud a geológia. [18, s. 38–39]

C. Lévi-Strauss, opierajúc sa vo svojej teoreticko-metodologickej orientácii o Marxa a Freuda a vychádzajúc z bohatého etnografického materiálu (skúmal život primitívnych spoločenských skupín), hľadal v živote spoločnosti *skryté štruktúry a vnútorné trvalé súvislosti*. Rozoberal problémy spoločnosti skúmaním dvoch *typických znakov*: jazyka a kultúry a na tomto základe objavil „štruktúrne“ zákony. Podľa Léviho-Straussa sú tieto zákony v súlade s historickým materializmom (marxizmom) „doplneným“ psychoanalýzou. Ale u neho, ako aj u ďalších štrukturalistov v etnológii a v iných spoločenských vedách nejde o historicko-materialistický výklad spoločnosti a myslenia. To, že štrukturalisti odmietali determinujúcu úlohu ekonomiky, materializmus a dialektiku vo vývoji spoločnosti, súvisí nesporne s tým, že boli príslušníkmi tých spoločenských vrstiev, ktoré pre svoje „zvláštne začlenenie do súčasnej spoločenskej štruktúry stratili schopnosť zasahovať svojou vlastnou praxou do spoločenského vývoja.“ [19, s. 88] Spoločnosť je podľa štrukturalistov „súhrnom v zásade rovnoprávných sfér“ a tieto sféry sú podriadené duchovným faktorom. „Neuvedomelé mechanizmy intelektu tvoria štruktúru sociálnej skutočnosti.“ [15, s. 139] U Léviho-Straussa je zrejmé nehistorické východisko, pretože jeho „univerzálne princípy ľudskej povahy“ sú *nehistorické, večné kategórie*; v spoločnostiach vládnu „univerzálne princípy“ bez ohľadu na dejiny, dobu a na charakter sociálneho systému.

Štrukturalistickú koncepciu Léviho-Straussa možno popri nesporných materialistických a cenných empirických prvkoch zaradiť do idealistických logických konštrukcií. Najdôležitejší základný prvok jeho štrukturalizmu je „empirický fakt“. Svet okolo nás, naše sociálne zriadenie, kultúra i morálka i my sami závisíme od našich zmyslov, od subjektu, od intelektu a psychiky, od činnosti mozgu. Z tejto koncepcie sa *v podstate vylučuje historická dimenzia*. Kultúry sú „výplodom ľudského mozgu“. Pre vedu má mimoriadny význam analýza primitívnych spo-

ločností, ich predstáv, mýtov a mravov, ich celej kultúry, ktorá je „bez dejín“.

Štruktúrne elementy spoločnosti a kultúry sú najprv „fakty“, potom verbálne kategórie, pojmy, jazyk, symboly, city, mýty, sex a pod. Základným spojovacím článkom kolektívu je „*mýtus*“ ako *univerzálna konštant*a ľudskej povahy. V ňom a v hudbe je vyjadrená najhlbšia podstata ľudskej prirodzenosti.

Kritika štrukturalizmu v poslednej časti našich úvah sa bude týkať i štrukturálnej antropológie. Na záver týchto poznámok o štrukturalizme Léviho-Straussa možno stručne povedať, že jeho teória je vlastne *psychologickým redukcionizmom*, pretože psychologickými a lingvinistickými „modelmi“ vysvetľuje mechanizmus fungovania spoločnosti.

Štrukturalizmus v jazykovede

Nie je mojím cieľom podať analýzu lingvistického štrukturalizmu. Bude mu venovaný osobitný koreferát. Ale pretože súčasný *štrukturalizmus vyšiel z lingvistiky*, nebude od veci poukázať v súvislosti s týmto na niektoré všeobecné problémy.

V lingvistických výskumoch, v rozpracovaní teórie jazyka nastala začiatkom dvadsiatych rokov nášho storočia reakcia na komparatívnu jazykovedu 19. storočia. Pod vplyvom Ferdinanda de Saussurea začal pri štúdiu jazyka miesto historického (diachrónia) prístupu prevládať výskum „systému jazyka“ v jeho synchronizácii. Iba v tomto prípade mohol fungovať jazyk ako komunikatívny znakový systém. Dôraz sa kládol na vzájomnú väzbu medzi elementami a systémom.

V rozvoji lingvistiky významnú úlohu mal už spomenutý *Pražský lingvistický krúžok*. Skúmal sa síce prednostne „systém jazyka“, jeho štruktúra, vzťahy medzi prvkami (znakmi), ale postupne sa výskum roširoval i na výskum „podsystemov“ (fonetické, gramatické, lexikálne, stylistické výskumy).

Je nesporné, že štruktúrne výskumy v jazykovede prispeli k prehĺbeniu znalostí o teórii jazyka. Zdokonaľovanie metód v ďalšej etape viedlo k rozvoju matematickej lingvistiky, ktorá spolu s kybernetikou prispela aj k vypracovaniu výpočtovej techniky.

Na druhej strane *jednostranné* prenesenie výsledkov jazykovedy a jej metód do iných vedných disciplín malo aj určité *negatívne dôsledky*. Ukázalo sa, že nie je možné „bezo zvyšku“ lingvistické metódy rozšíriť na spoločenské a myšlienkové procesy. Objektívnu realitu nebolo možné redukovať na „systémy znakov“, na „uzavreté štruktúry“, na logické konštrukcie, na „čisté vzťahy“. Zo synchronie sa stávala statika a jazyk sa začal skúmať len z hľadiska štruktúry a zanedbávali sa iné spoločenské, filozofické a teoreticko-metodologické súvislosti.

Štruktúra a systém

(Štruktúrna a systémová analýza)

Pri analýze štruktúry (a s určitou modifikáciou aj systému) narážame na mnohé problémy teoretické, metodologické, logické a konkrétne-historické. Možno rozlišovať, pričom je to viac-menej schéma a zjednodušenie, *reálne* štruktúry (predmety v prírode neživej i živej) a štruktúry *formálne* ako teoretické modely (štruktúry čísiel a tvarov, matematické štruktúry). J. Piaget rozlišuje štruktúry matematické, logické, fyzikálne, biologické, psychologické a lingvistické. (20, s. 23—91) „Štúdium štruktúr — píše J. Piaget — nemôže mať výlučný charakter a nevylučuje, najmä vo vedách o človeku a živote vôbec, žiadnu z ostatných dimenzií skúmania.“ (20, s. 128)

Pod štruktúrou rozumieme podľa určitých „pravidiel“ usporiadaný systém prvkov a vzťahov. Takéto štruktúry (napríklad nervový systém, organizmus, spoločnosť, myslenie) predstavujú *dynamický súbor (množinu) elementov a ich väzieb*. Jaroszewski píše, že ani marxizmus neodmieta pojem štruktúry. Marx v *Predmluve ku kritike politickej ekonómie* striedavo používa pojem štruktúry (die ökonomische Struktur der Gesellschaft) a pojem celku, systému. (10, s. 254)

Pokúsime sa *presnejšie a hlbšie* ozrejmiť pojem *štruktúry a systému* a v tejto súvislosti objasníme i pojem *substancie*.

Substancia (hmota) je základná jednotka mnohotvárnosti prírodných, spoločenských a myšlienkových javov („základná kategória vedeckého poznania“). Je to „materialistický monizmus“ a v rámci tohoto nadobúda svoj špecifický charakter marxistický pojem *systému a štruktúry*.

Systém ako výraz a produkt konkrétneho historického stupňa poznania je vlastne súhrnom (množinou) prvkov vzájomne súvisiacich a tvoriacich medzi sebou organizovaný celok so sebaregulujúcou funkciou. Sú systémy zložité a menej zložité a niekedy sa systém definuje (všeobecne) len ako súhrn vzájomne súvislých, a usporiadaných prvkov, ktoré tvoria celok. (7, s. 465)

Štruktúru treba považovať za stavbu a vnútornú formu organizácie systému. Je to súhrn podstatných vzťahov medzi prvkami, čiastkami celku (systému), ktorých činnosť určujú zákonitosti celku (systému, štruktúry). V *marxistickom chápaní je štruktúra určitým spôsobom organizovaný systém (hierarchicky usporiadaná stavba)*, ako na to poukážeme pri analýze sociálnej štruktúry. Podotýkame ešte, že zloženie prvkov v štruktúre je podľa „stupňa“, zrelosti systému veľmi rôznorodé (primárne, sekundárne prvky, časové, priestorové umiestnenie a okrem toho sú tu super a subštruktúry i systémy).

Prvky (zložky) zahrnuté v štruktúre (systéme) nie sú vždy obiahnuté a limitované v „hranici“ jednej podstaty (predmetu, veci, javu,

vedy], ale tvoria v rámci prvkov relatívne izolované celky. Takéto štruktúry (systémy) máme v prírode i v spoločnosti, vo fyzike, chémii, biológii, psychológii i v spoločenských vedách.

Veľmi zložitý systém (štruktúru) s množstvom podsystémov predstavuje napríklad *sociálna štruktúra*. V nej sú obsiahnuté rozličné „zložky“ a ich vzťahy rôznych rovín (i hodnôt) od primárnych až po sekundárne (zákony, záujmy, ciele, pozície a roly až po predstavy, idey a „mýty“). Najmä v rovine „duchovnej“ je neobyčajne ťažko usporiadať elementy a ich vzťahy. V prípade reálnej štruktúry, akou je sociálna štruktúra, sa rôzne elementy „zoskupujú“ na objektívnej, triednej základni, na ktorej spočíva i štruktúra spoločenského vedomia. Sociálna štruktúra v poňatí štrukturalizmu nezahŕňa v sebe „vnútorné“ súvislosti so skutočne určujúcimi sociálnymi faktormi. (9, s. 455) V sociálnej štruktúre marxistického poňatia je zaradená hierarchia sociálnych faktorov: ako primárna sociálna skupina robotnícka trieda, ďalej iné sociálne skupiny, štruktúra inštitúcií, štruktúra nadstavby, rodiny a rôzne prvky ideové a „normotvorné“. Podobne, ako sa prelína štruktúra so systémom, aj tu sa rôzne prvky (zložky) na rôznych rovinách prelínajú a dopĺňajú (ekonomické, politické, ideologické a sociálne prvky s prvkami myslenia, cítenia a konania jednotlivcov i skupín).

Toto platí, prirodzene, len o *reálnej* štruktúre, akou je sociálna štruktúra a do istej miery aj nervový systém. Možno však *abstrahovať* od konkrétnych znakov a na rovine *postupnej redukcie* sa dostaneme už k formálnym štruktúram (systémom) — matematické štruktúry (modely). Na príklade sociálnej štruktúry sa výrazne prejavujú aj tri charakteristické črty štruktúr (podľa Piageta): celistvosť, transformácia a sebaregulácia. No nie v rovnakej miere sa toto, ako i hľadisko genetické a logické uplatňuje v každom type štruktúr (reálne a formálne štruktúry). Videli sme na príklade sociálnej štruktúry, že v nej ide o rôzne roviny a väzby, o rôzne funkcie členov „zoskupenia“, s ktorými sa prepletajú normy, predstavy, idey a hodnoty.

V súvislosti s tým, čo bolo uvedené o hierarchii (nerovnocennosti) prvkov v štruktúre, treba dodať, že podobne ako existuje hierarchia prvkov (i funkcií), existuje aj *hierarchia štruktúr a systémov*. Celý tento proces štruktúrovania (dialekticky i reštruktúrovania a deštruktúrovania) možno označiť ako *súvislú reťaz* striedania sa prvkov, rôznych rovín ich usporiadania a diferencovaných funkcií, ako proces zákonitý, ktorý sa dá podľa povahy predmetu a javu formalizovať (matematické štruktúry).

Pri rozbere systému (štruktúry) prvkov, ich funkcií a väzieb treba ešte zdôrazniť jeden významný moment. Treba dbať na „*materiálny obsah*“, t. j. na také hierarchické a diferencované usporiadanie prvkov, ktoré zabezpečuje fungovanie systému v smere pôsobenia objektívnej zákonitosti. To platí *všeobecne* o štruktúre, ale aj o jej *konkrétnych* podobách. Len s výhradou možno súhlasiť s názorom štrukturalistov,

že primárnosť v činnosti štruktúr nepatrí celku, ani hierarchicky usporiadaným prvkom, ale *vzťahom* medzi nimi. Ale aj keď ide o „vzťahy“, tak ide o vzťahy medzi primárnymi prvkami (materiálnej, objektívnej povahy).

Ďalej treba dodať, že štruktúry nie sú *stabilné útvary*, ale sú dynamické a premenlivé a sú závislé od mnohých podmienok. Menia sa v dôsledku zmien vnútorných (subsystémy), ale i pôsobením vonkajších podmienok (superštruktúry). Rôzne roviny štruktúrnej organizácie podmieňujú aj ich diferencované podoby (typológia štruktúr).

Pohyby, zmeny, presuny, ktoré sa odohrávajú vnútri štruktúry a vo vzťahu k iným štruktúram, treba ozrejmovať vedecky (dialekticky). Tieto súvislosti a závislosti nám pomáhajú objasniť *štruktúrne-funkčnú analýzu*, ktorá však, ak sa neopiera o dialektiku, vedie prevažne k *abstraktnému a nekonkrétnemu objasneniu zmieň a procesov*. Takéto nedialektické (štrukturalistické) vyčlenenie jednotlivých prvkov a skúmanie ich vzájomných vzťahov (funkcie, korelácie, väzby, „roly“) bez hierarchického usporiadania neobjasňuje podstatu procesu a javu. Takéto „mechanické“ zoraďovanie bez najmenšieho úsilia rozlišovať *prvky primárne* (už bolo uvedené, akú majú povahu) od sekundárnych nemá charakter vedeckej analýzy. Okrem toho, ak ide o sociálnu štruktúru, daný „stav“ sa izoluje od vývoja, procesu, zmeny. Z toho vyplýva, že neexistujú nijaké protirečenia, rozpory, konflikty medzi sociálnymi skupinami. Takéto úsilie vedie (nielen pokiaľ máme na mysli sociálnu štruktúru) k vypracovaniu *ucelenej metodológie štrukturalizmu*, v ktorej sa stráca nielen materialistická dialektika a objektívna zákonitosť, ale i *spojenie teórie s revolučnou praxou*, s poslaním robotníckej triedy a s vedúcou úlohou komunistickej strany. Niet tu ani dialektickej väzby medzi sociálnou statikou a dynamikou (synchrónia a diachrónia).

Pri systémovej (štruktúrnej) analýze sa skúma objekt (spoločnosť, formácia, trieda, myslenie, ideológia, filozofický smer) metódou empirickou a pokiaľ možno experimentálnou (exaktnou). Dosiahnuté výsledky sa potom vyhodnotia matematicky alebo štatisticky. Aj keď je možné tento vzťah medzi prvkami (subsystémami) vymedziť na *objektívnej rovine*, prípadne ho i formalizovať ako matematický model, jednako jeho (objektu) *konkretizácia si vyžaduje dialektický prístup a marxistickú hierarchizáciu faktorov*. Len v takomto dialektickom prístupe k objektu sa preveruje *základná vývojová zákonitosť* ako primárna. Exaktnosť tejto dialektickej analýzy sa iba potvrdzuje použitím kvantifikácie (matematiky a kybernetiky) v podobe matematického modelu a výpočtovej techniky.

Marxizmus odmieta takú *štrukturologickú koncepciu*, v ktorej ide najmä o vyzdvihnutie *abstraktných vzťahov*: ideí, noriem a hodnôt ako faktorov nezávisle fungujúcich od charakteru systému (štruktúry). To je v podstate umelá konštrukcia reality, jej psychologizácia a racionalizácia. Pokiaľ však máme na mysli reálnu (sociálnu) štruktúru, tak

jej dynamika *hlboko* zasahuje do utvárania objektívnej reality. Je známy triedny charakter štrukturologickej metodológie ako organickej časti ucelenej filozofickej doktríny. Vidieť to najlepšie na teórii T. Parsonsovo sociálneho systému, v ktorom sa jeho štruktúra normami stmeluje, a tým sa zabezpečuje jeho stabilita (rovnováha). Stabilita štruktúr je prirodzený stav a dynamika, rozpory a antagonizmy sú vlastne anomálie. Táto „stabilita“ je, prirodzene, vlastnosťou daného sociálneho systému (kapitalizmu). V štruktúre tohoto systému *fungujú rôzne prvky alebo aj subsystémy ako rovnocenné* (veda, umenie, morálka, ekonomika, politika, výchova, náboženstvo). Netreba uvádzať, že do tej istej roviny pôsobenia kláď *vedľa seba ekonomiku i náboženstvo* je v rozpore s historickým materializmom a je výrazom prinajmenej objektivismu alebo dokonca „vedeckej“ jednostrannosti. U Parsonsa a vôbec u sociologických štrukturalistov (teória „stratifikácie“) je zmyslom *aktivity faktorov* v systéme (štruktúre) udržať *rovnováhu a účelnosť* (zámer) systému z hľadiska noriem ako rozhodujúcich faktorov spoločenského vývoja. Pre stabilitu systému (štruktúry, kultúry) sú rozhodujúce prvky, ktoré „udržuujú“ systém [predovšetkým sú to duchovné princípy, normy, idey a náboženstvo]. Na rozdiel od týchto „duchovných prvkov“ rušivo pôsobia elementy „rozkladné“ (revolúcie, materiálne, ekonomické záujmy). Štrukturalisti ich označujú ako „systém rozkladajúce“, tzv. disfunkčné zložky, na rozdiel od „systémotvorných funkcií“ (psychika, normy, idey, náboženstvo). I v tom prípade, keď „štrukturologickú“ teóriu chápeme ako organickú súčasť „systémovej analýzy“ a keď ju preniesieme z roviny abstrakcie do spoločenskej reality, je zrejmé, že štruktúrno-funkčnú metódu chápeme (podobne ako aj „systémovú analýzu“) ako metódu metafyzickú, antimaterialistickú, antihistorickú, v podstate idealistickú. Opätovne zdôrazňujeme, že *systémová a štruktúrna analýza obsahuje svoje „racionálne jadro“ len v rámci dialektickej metódy*. Aj podľa Jaroszewského štruktúrna analýza môže „priniesť niečo nového“ len v súvislosti s dialektickou metódou. Túto analýzu možno úspešne použiť aj v sociológii, ale len v tom prípade, keď sa za *primárne* štruktúrne prvky budú považovať kategórie: sociálnoekonomická formácia, základňa, ekonomické javy, spoločenská deľba práce, triedy, sociálne skupiny, sociálne inštitúcie a len v druhom rade idey, normy, hodnoty. (13, s. 147)

Štrukturalistická metodológia má silnú oporu v jazykovede, v ktorej sa jazykové materiály považujú za „relatívne uzavreté a trvalé systémy“ (Sausseur). Tu výrazne vystupuje charakteristická črta štrukturalizmu: „stav“ proti vývoju (synchronia proti diachronii). Systém a štruktúra sa „absolutizujú“ a kladú proti procesu a považujú sa za „výraz dejinnej praxe štruktúrnych a nie dynamických procesov“.

V štrukturalizme — píše T. M. Jaroszewski — človek a jeho aktivity zmizla a nahradila ho „štruktúra“. (10, s. 234) Štruktúry sa izolujú od subjektu a od ideológie pod zámkou „dehumanizácie“ humanit-

ných vied. Štruktúrne súvislosti sa hľadajú nie s dialektickým materializmom, ale s tzv. „exaktnými“ vedami [teória informácií, kybernetika, matematika, logika, technika]. V tejto koncepcii sa takmer úplne stráca *špecifická povaha* spoločenských a myšlienkových procesov. V abstraktných štruktúrach sú zrejmé *prvky ahistorizmu a formalizmu*, človek je podriadený „technickým štruktúram“. Štrukturalizmus v tejto súvislosti vystupuje v úlohe „novej ideológie“, ideológie so silnými prvkami technokratizmu. V štrukturalistickej koncepcii ide, opakujeme, o *absolutizáciu štruktúry a o abstraktný (logický) systém vzťahov*. „Existencializmus podobne ako štrukturalizmus — uvádza Jaroszewski — je len absolutizáciou jedného z aspektov [jedinca alebo štruktúry] tejto živej dialektiky ľudskej »praxis«, absolutizáciou jedného z aspektov dialektického poznania spoločenských vzťahov.“ [10, s. 245] Podobne píše aj D. I. Česnokov. V štrukturalizme sa „nadúva, zveličuje a absolutizuje moment, črta objektívneho procesu poznania.“ V tom spočíva jeho gnozeologická chyba a gnozeologické korene. [21, s. 165]

Táto „nečasová“, jednostranná, synchronická analýza spoločenských a myšlienkových procesov pripomína metódu C. Léviho-Straussa, ktorý „relatívne izolované a stabilizované kultúry extrapoluje na celú kultúrnu antropológiu.“ Štrukturalisti „odmietajú konflikt, rozpor ako podstatný faktor historického pohybu, odmietajú vyvíjajúcu sa ľudskú »praxis« ako základ pohybu štruktúr a ich elementov.“ Neuznávajú, ako sme už uviedli, hierarchicky usporiadané štruktúry (od primárnych, ekonomicko-výrobných až po štruktúry nadstavbové, ideové).

V štrukturalistickej teórii a metodológii nie je možné z *hľadiska rozhodujúcich faktorov a objektívnej reality* usporiadať prvky (komponenty) štruktúry. V štrukturalizme sa neakceptuje ani „živá dialektika prechodu od jedných relatívne stabilizovaných systémov k druhým“. [10, s. 250, 252, 255] Len v marxizme-leninizme je *vyriešený vzťah medzi synchróniou a diachróniou* v dialektickej jednote. Do tohto vzťahu, ako aj do hierarchizácie prvkov štruktúry sa „zmestia“ aj medziľudské vzťahy, aj výroba s ekonomikou, aj spôsob života, ale aj veda, technika, inštitúcie, ideológia. Z koncepcií a teórií štrukturalistov sa človek vytratil, zmizla aj ľudská pretvárajúca prax a zostal „jazyk vo funkcii slova, ktoré bolo na počiatku“. [19, s. 35] Záverom môžem odcitovať Leninove slová, ktoré uvádza Jaroszewski: podstatu reality, jej štruktúru, pohyb, ako aj „obraz“ vo vedomí lepšie ako štrukturalizmus vyjadruje leninská idea „samopohybu ako stretávania vnútorných rozporov daného celostného systému“. [22, s. 369]

Štrukturalizmus z pozícií marxizmu-leninizmu

Uvedomujem si, že v tejto časti svojich úvah sa nevyhnem opakovaniu (zdôrazňovaniu) myšlienok, ktoré boli v rôznych súvislostiach

vyslovené už v predošlých častiach. Nevychádzam len z toho, že opakovanie je „matkou vedomostí“, ale i z toho, že *dialektika si dialekticky* vyžaduje uvádzanie súvislostí a potrebu stavať veci do protikladu. Musia byť vypočuté hlasy „pre“ a „proti“.⁴

V doterajších úvahách bola rozoberaná problematika štrukturalizmu z pozícií marxizmu-leninizmu. Snažili sme sa podať *objektívny, stranický zaujatý* obraz štrukturalizmu, jeho teórie a metodológie. Myslíme si preto, že na tomto mieste bude potrebné len znova dôrazňovať základnú myšlienku našich úvah, t. j., že štrukturalizmus ako *všeobecná vedecká teória, ako filozofická doktrína je v rozpore s marxizmom-leninizmom*. Uviedli sme, že štrukturalizmus sa zo špeciálnych vied dostal aj do filozofie; cez psychológiu, Husserlovu fenomenológiu a Carnapov logicizmus sa štrukturalisti dostávali aj do filozofie a v dejinách filozofie podporovali smer idealistický, protimaterialistický a protimarxistický. [15, s. 134—137]

Bez toho, že by sme zachádzali do podrobností, možno povedať, že štrukturalizmus *v rôznej podobe a intenzite* dnes prenikol takmer do všetkých spoločenských vied (etnológie, jazykovedy, filozofie, histórie, archeológie, kultúrnej antropológie, literárnej vedy, politickej ekonómie, sociológie, psychológie). Rozpracúvajúc nielen svoju metodológiu, ale aj teóriu, stal sa štrukturalizmus akýmsi *celostným filozofickým systémom*, ktorého cieľom bolo „vyplniť medzery“ v marxizme. Pokusy povýšiť štrukturalizmus *na všeobecnú teóriu a metodológiu* zlyhali z mnohých dôvodov: *teoreticky* pre abstraktné poňatie štruktúr, pre absolutizovanie „duchovnej sféry“ spoločenského procesu, pre podceňovanie historizmu a *v oblasti spoločenskej* pre neuznávanie objektívnej reality ako prírodnohistorického procesu, pre podceňovanie „materiálnych základov“ života a pre metafyzický (nedialektický) prístup k výkladu zložitých javov a procesov spoločenského a myšlienkového vývoja. Konceptia štrukturalizmu — popri neuznávaní objektívnych spoločenských zákonov — odmieta aj spoločenský pohyb ako zákonité striedanie sa spoločensko-ekonomických formácií. S tým súvisí aj jeho ignorovanie „vnútorných protirečení“, konfliktov medzi sociálnymi systémami a nedocenenie revolučných pohybov a historického poslania robotníckej triedy.

Filozofickú, gnozeologickú podstatu štrukturalizmu rozoberá aj J. Zelený vo svojej štúdii *Ke kritice štrukturalizmu*. [24, s. 248—249] Z hľa-

⁴ Sovietsky zborník *Štrukturalizmus: „za“ i „proti“*, (ed. E. J. Basin, M. J. Poljakov, Moskva 1975) obsahuje názory za štrukturalizmus i proti nemu. I keď sa problematika dotýka prevažne štruktúrno-semiotických výskumov v literárnej vede a ume-novede, jednako umožňuje *vecne a argumentovane* konfrontovať rozličné názory a koncepcie. Zborník má polemický charakter (prvá časť „za“ obsahuje problémy a metódy, druhá „proti“ spory okolo štrukturalizmu). V zborníku sú uverejnené aj príspevky československých autorov [L. Štoll, J. Levý, K. Konrád, J. Mukaňovský]. V úvode sa zdôrazňuje, že treba odlišovať štruktúrnu analýzu od gnozeológie štrukturalizmu.

diska dialektického materializmu, píše, „je všetko, čo existuje alebo časopriestorový štruktúrovaný proces (čiže procesuálna štruktúra) alebo v odvodennej sfére významov — v abstraktnej idealizácii — viacmenej fixovaná a z časopriestorového procesu abstrahovaná významová štruktúra; medzi jej prvkami sú významové genetické súvislosti.“ Bolo však treba dodať, že v uvedenom „časopriestorovom procese“ sú prvky (i štruktúry) *hierarchicky* usporiadané: od primárnych (ekonomicko-sociálnych) až po „sekundárne“ (nadvstavbovo-ideové). J. Zelený podčiarkuje, že jednota „všeho“ (všetkých prvkov a ich štruktúr) spočíva v „materiálnosti sveta“. Ako sme už spomenuli v predošlých častiach, štrukturalisti vo svojom systéme kategórií nepovažujú za podstatnú črtu objektívnej reality materiálne faktory, ale umelé, abstraktné konštrukcie, štruktúry „o sebe“, vzťahy, jazykové znaky, ktoré sú izolované od objektívnej reality, od histórie, od spoločnosti, od ekonomiky.

Ambície štrukturalistov siahajú tak ďaleko, že sa usilujú „zvedečiť“ a povzniesť na „exaktnú“ úroveň humanitné vedy, ako sme o tom už hovorili. Toto úsilie vyplýva, ako vieme, z „tradičných komplexov“, ktoré majú filozofické (idealistické a čiastočne aj pozitivistické) smery voči prírodným vedám. A v ďalšom vývoji po eliminovaní vplyvu fenomenológie a *existencializmu* upadajú aj štrukturalisti do „scientisticko-pozitivistických ilúzií“, že vedeckosť spočíva *výlučne* vo formalizácii a matematizácii celej reálnej sféry i spoločenských vied.

Štrukturalisti tvrdohlavo útočia, ako píše Jaroszewski, na existencializmus, kresťanský personalizmus, a *nepriamo aj na marxizmus*. Nepriamo preto, že niektorí štrukturalisti sa považujú za „pravých marxistov“. (10, s. 234)

Správna, ale nedôsledná je kritika existencializmu, personalizmu, fenomenológie a iných *subjektivistických* filozofických smerov zo strany štrukturalizmu. Ale cez kritiku subjektivismu (formalizmus a štruktúra miesto človeka) sa *nepodáva vedecký (exaktný) pohľad na človeka*, na človeka zakotveného spoločensky v dejinách, na jeho ekonomické „vzostupy“ a „pády“, na jeho kultúru, vedu, umenie. V koncepcii štrukturalistov vzniká „obraz“ sveta ako „samopohyb“ formálnych štruktúr, ako svet bez človeka, bez aktívnej úlohy subjektu, a to subjektu konkrétno-historického, žijúceho v určitom priestore a v danom čase, ako príslušníka určitej sociálnej skupiny kladúcej si za úlohu *zmeniť tok dejín*, ale nie ako *izolovaného jednotlivca*. Z podceňovania človeka ako historického a spoločenského dejateľa vyplýva akýsi mechanistický (metafyzický) charakter celej teórie a metodológie štrukturalizmu. V pozadí tejto koncepcie sa skrýva prinajmenšom *konzervatívna sociálna ideológia*. Je to, najmä u sociológov štrukturalistov, obhajoba „existujúcich systémov a štruktúr“ (kapitalizmu, jeho „večných“ hodnôt).

Koncepciou „samohybných“ štruktúr, absolutizáciou „duchovnej sféry“, synchronizáciou spoločenského diania a myslenia sa mnohí štrukturalisti dostali spoločensky, politicky a ideologicky na pozície T. Par-

sonsa, R. Mertona, D. Bella, C. Léviho-Straussa, Kelsena, H. Marcuseho a iných obhajcov „reformovaného kapitalizmu“. „Štrukturalizmus má prívržencov — napísal Jaroszewski — i medzi technokratmi a ideológmi kapitalizmu i medzi extrémistickými kritikmi industriálnej spoločnosti [napr. H. Marcuse].“ [10, s. 247] Z tejto teórie vychádzajúc, štrukturalisti neuznávajú objektívne spoločenské zákony, odmietajú „triedny boj“, revolúciu, socializmus. „Sociálne systémy“ v rovnováhe (ich stabilitu, štruktúru) považujú za „prirodzený stav“. Časť štrukturalistov — uvádza Jaroszewski — absolutizuje „spoločenské závislosti a zväzky poňaté v nečasovom priereze, čiže v závislosti synchronnej, a zároveň znižuje význam historických závislostí a subjektívnych aspektov sociálneho života“. [10, s. 239]

Možno povedať, že táto v podstate idealistická filozofická koncepcia a protirevolučná spoločenská teória má *neprimerane a neúmerne* „rozvinutý“ metodologický (metodický) aparát. Jednostranné úsilie *všetko* formalizovať a matematizovať, zavádzanie merateľných a verifikovateľných metód nevedie priamo k vedeckému, dialektickomaterialistickému objasneniu objektívnej reality. Naopak, vytvárajú sa nové, moderné „mýty“ s exaktne a „vedecky“ podloženými abstrakciami a logickými (i jazykovými) konštrukciami.

Štrukturalizmus prispel len *čiastočne* k objasneniu objektívnej sociálnej i myšlienkovkej reality konštrukciou „v sebe uzavretých a časovo i priestorovo izolovaných štruktúr“, podceňovaním spoločenských vzťahov, najmä revolučných premien. *Ekonomika, materiálna základňa, technika, spoločenské vzťahy sú pre štrukturalistov len surovinou k „tvorbe modelov“*. Nimi sa skutočné historicko-spoločenské dianie dvíha do „vysokej polohy abstrakcie“.

Pre štrukturalistov neexistuje v spoločenskom pohybe rozpor, konflikt, pre nich existujú trvalé, „večné“ normy a hodnoty ako stabilné prvky „nadčasového sociálneho systému“. Treba ešte podotknúť, že filozofická koncepcia štrukturalistov je veľmi blízka názorom protidarvinistov, protievolucionistov, pre ktorých existuje len „nemenná ľudská prirodzenosť“ a „sociálne poriadky nadčasové“.

Nemožno poprieť, že štrukturalisti dosiahli *čiastočne, empirické* výsledky svojou metódou rozboru spleťtých vzťahov v „uzavretých systémoch a štruktúrach“. Aj J. Piaget píše, že *štrukturalizmus je prijateľný len ako metóda* a jeho sústreďenie *len* na štruktúru, nedocenenie genézy, dejín a funkcie subjektu sa dostáva do konfliktu s dialektickým myslením. [20, s. 111—128] Jeho nesporné „zásluhy“ ako metódy (techniky) sa vzťahujú predovšetkým na lingvistiku, etnológiu, literárnu vedu, i keď niektorí z nich (M. Foucoult) dokazujú, že „marxizmus umrel“, alebo že štrukturalizmus je „hrobárom marxizmu“ (J. M. Benoit). Snažili sa zo štruktúrnej metódy ako špeciálnej urobiť metódu {metodológiu, teóriu} *všeobecne platnú, univerzálnu, filozofickú*. Ale štruktúrna metóda pri popise rôznych súvislostí a závislostí (v uzavre-

tom systéme) nevysvetľuje *prechod z jedného systému do druhého*, neobjasňuje determinujúce faktory vnútorných zmien. Nezvýrazňuje sa protirečivý, rozporný, konfliktný charakter celostných systémov a štruktúr. Štrukturalisti nepochopili, že *základom* fungovania systému je zmena, pohyb, proces, v spoločenskom dianí aktivita nie jednotlivcov, ale kolektívov, tried, más. Štrukturalizmus podobne ako existencializmus (dva protiklady „absolutizácie“ stálosti alebo pohybu) a iné filozofické a sociologické teórie „na hranici“ idealizmu (subjektivismu) a objektivismu sú zaťažené „dedičným hriechom“ metafyzického myslenia a podceňovania materializmu. Ako už bolo zdôraznené, aj do *exaktnosti* prepracovaná štruktúrno-funkcionálna metóda (analýza) je v *základoch protidialektická a protimaterialistická*.

V úsilí o tvorivé rozvíjanie marxizmu sa stretávame aj u nás s pokusmi o prepracovanie štrukturalizmu ako „ucelenej ontologicko-metodologickej teórie“. Ale pokusy ontologizovať štrukturalizmus v snahe priblížiť ho k marxizmu viedli skôr k maskovaným formám idealizmu. Zo samej podstaty štrukturalizmu vyplýva, že ontologizáciou „vzťahov“ sa vlastne zastieralo idealistické „jadro“ štrukturalizmu, čo je také typické pre súčasné varianty neopozitivismu a neorealizmu. Takéto pokusy možno označiť ako marxisticky poňatú „štruktúrnu dialektiku“. (25, s. 55) Nazdávame sa, že v *úsilí o hlbšie rozpracovanie* kategórie štruktúry je viac ako pochybné substanciu zredukovať na štruktúru („realita je štruktúrou vzťahov“). Nie je možné ani zložitost a *materiálnu podstatu* objektívnej reality redukovať alebo transformovať na štruktúru („vzťahy“), hoci je tu určitá snaha podriaďiť kategóriu materialistickej dialektiky kategórii „štruktúrnej dialektiky“. Už bolo povedané, že bez ohľadu na dialektiku nie je možné „absolutizovať“ štruktúrno-funkcionálnu metódu (analýzu). Empiricko-štruktúrne poznanie (hoci je len jednou, *javovou* fázou myslenia) nemožno považovať za vrcholnú fázu poznania.

V diskusii, ktorá u nás prebiehala v r. 1964—1972, sa často *podstata* možné „redukovať“, pravda, nie „bezo zvyšku“ jednu kategóriu na druhú (napríklad možnosť na skutočnosť, morálku na jednu z foriem spoločenského vedomia a pod.). Nie je však možné redukovať *dialektiku a materiálnosť sveta (substanciu) na štruktúru*. J. Piaget píše, že sa robili pokusy vymaniť dialektiku z Heglovej koncepcie a dať jej „štrukturalistickú podobu“. (20, s. 116) Štruktúra má svoje miesto *len vo vzťahu k celej teórii marxizmu-leninizmu a osobitne k materialistickej dialektike*. A vonkoncom nie je možné hovoriť o „odhmotnenej substancii“, pretože pod tým možno chápať len „čistý vzťah“ (duch, dušu?).

V diskusii, ktorá u nás prebiehala r. 1964—1972, sa často *podstata štrukturalizmu* prikrývala tvrdením, že štrukturalizmus je „viac metóda ako doktrína“. Pritom sa často nedostatočne rozlišovali metódy: štruktúrna, klasifikačná, vzťahová a kauzálna bez ich jasnej určenosti k dialektike. Nestačí povedať, že skutočnosť je „štruktúrovaná“ a nemožno

ju vôbec definovať ako „členitú štruktúru vzťahov“. (26, s. 370) Už viackrát bolo zdôraznené, že štrukturalizmus nemožno stotožňovať so štruktúrnou analýzou, a preto nie je na mieste hovoriť o „mimoriadnej zásluhe štrukturalizmu“.

Marxizmus-leninizmus chápe štruktúry a sociálne systémy ako „otvorené“, ako procesy, dynamické premenlivé útvary, ktorých pohyb je určovaný *materiálnymi, ekonomickými* podmienkami života. Týmto sa prekonáva nielen rozpor medzi synchronizmom a diachronizmom, ale i medzi koncepciou štruktúr ako duchovných (logických) konštrukcií a štruktúr ako hierarchizovaných dynamických „útvarov“. Do marxistickej koncepcie štruktúry sa organicky a do primeraných rovín začleňujú aj výrobné sily a výrobné vzťahy. Zmeny v ekonomike, v spoločenskom živote i v celej nadstavbe sú podmienené rozvojom výrobných síl a výrobných vzťahov. Spoločenská sústava (štruktúra) si zachováva „ucelený charakter“ v synchronii i diachronii. Spoločenský vývoj má ráz prírodno-historického procesu.

V spoločenskom vývoji, ale s určitou modifikáciou aj „na abstraktnej rovine“ prebiehajú kvantitatívne i kvalitatívne zmeny (ich *vzájomné prechody). V prípade prechodu od kapitalizmu k socializmu socialistická revolúcia znamená prerastanie (niekedy aj náhly „zlom“) kvantitatívnych zmien v kvalitatívne (zákonitý, objektívny proces).

Štrukturalisti uznávajú tiež zmenu, „pohyb“, ale pohyb v myslení, procesy v nadstavbe sa dejú podľa nich v „uzavretej“ sfére duchovnej, intelektuálnej, morálnej. Podľa toho výlučne racionálnu podobu majú aj „medziľudské vzťahy“. Ľudské vzťahy, činnosť subjektu (nie izolovaného jedinca, ale príslušníka progresívnej sociálnej skupiny) sa neuvádzajú do súvislosti s výrobnými vzťahmi, do závislostí a súvislostí s výrobou, s premenami vo výrobnej technike, v celej sfére produkčnej i reprodukčnej. Niet tu organickej (dialektickej) spojitosti s celou „nevýrobnou sférou“, s duchovným životom spoločnosti. Ako sa pod vplyvom štátnych a spoločenských inštitúcií a pod vedením strany dvíha životná úroveň, upevňujú sa sociálne istoty a utvára sa nový, socialistický spôsob života. Toto „prepojenie“ všetkých štruktúrnych zložiek a rôznych aktivít ľudí sa u štrukturalistov končí *v obhajobe sociálneho systému (štruktúry) ako zatvoreného voči sociálnemu pokroku a socializmu*. Naopak, marxistická negácia štrukturalizmu ako uceleného filozofického systému a spolu s ním aj iných otvorených a maskovaných revizionistických, oportunistických a reformistických smerov znamená *úzke spojenie vedeckej teórie s revolučnou praxou*.

ZÁVER

Štrukturalizmus ako „ucelená filozofická koncepcia“ neobsahuje svojím *teoretickým a metodologickým* zovšeobecnením (ako „univer-

zálna metóda výskumu“) úroveň a hodnotu dialektického a historického materializmu. Jeho „prínos“ (niektoré aspekty štruktúrnej a systémovej analýzy) sa *podmieňuje použitím materialistickej dialektiky*. Možno pripustiť, že sa štrukturalizmus usiloval o „exaktnosť“ bádania v spoločenských vedách, že sa snažil o „celostnú analýzu“ vnútorných štruktúr, ich prvkov a funkcií a o zblíženie prírodných a humanitných vied. Ale nie je jeho zásluhou, píše J. Piaget, že zaviedol „exaktné postupy do spoločenskovedného bádania“. (20, s. 151) Pre svoj *antihistorizmus, abstrakcionizmus a formalizmus* a popieraním materiálnej podstaty a jednoty sveta sa nedostal k hlbšiemu chápaniu zákonov objektívnej reality. Nemožno *preceňovať* ani jeho „systémovú (štruktúrnu) analýzu“, pretože „dlho predtým, než sa objavil štrukturalizmus ako určitý prúd filozofického, vedeckého myslenia, uskutočňovali Marx, Engels a Lenin dôkladné skúmanie štruktúry rôznych aspektov a javov spoločenského života a ich systémových vzťahov. Nie je preto nijaký dôvod k tomu, aby bol systémový prístup pokladaný za vymoženosť štrukturalizmu, za jeho majetok.“ (27, s. 496)

Systémový prístup nie je len metódou štrukturalistov, je obsiahnutý taktiež v *dialektike*, ktorou sa odhaľujú vnútorné súvislosti rôznych štruktúrnych útvarov a vzťahy medzi rôznymi zložkami. (27, s. 497) Pritom z hľadiska marxistickej dialektiky nejde len o *prosté zoradovanie* elementov, ale aj o ich hierarchizáciu, ako sme už niekoľkokrát zdôrazňovali. Marxistická dialektická analýza nevyklučuje *relatívnu samostatnosť* rôznych systémov a ich komponentov (ekonomické, sociálne, politické, etické, estetické systémy a podsystémy). Každý systém (celok, štruktúru) treba chápať ako *dialektickú jednotu* a vzájomné pôsobenie hierarchicky usporiadaných elementov. V rámci marxistickej dialektiky sa umožňuje „komplexná analýza javov i procesov, ktoré sú zahrnuté v interdisciplinárnych sústavách. Marxizmus umožňuje skúmať človeka aj ako produkt biologickej evolúcie i ako nositeľa výrobných (všetkých ďalších spoločenských) vzťahov. Je zapojený do mnohých sústav objektívnej reality“. (28, s. 546)

V marxizme-leninizme, v materialistickej dialektike sa *prekonáva rozpor* medzi „vecou“ a „pohybom“, medzi logickým (synchroniou) a historickým (diachroniou) a v celej sústave vzťahov medzi bytím a vedomím (spoločenskými i myšlienkovými javmi), medzi objektom a subjektom a medzi rôznymi zložkami objektívnej reality sa *jednotnane zdôrazňujú primárne faktory dejinného, spoločenského a myšlienkového vývoja*.

„Štrukturalizmus — píše S. Šabouk — patrí k tým smerom v dejinách ľudského poznania, ktoré dobrovoľne abstrahujú od najpodstatnejších problémov sveta a ľudskej úlohy v jeho vývoji.“ (19, s. 10—11) A ako uvádza Günter Schiwy vo svojom diele *Nové aspekty štrukturalizmu*, „svoje neoceniteľné služby preukazuje štrukturalizmus náboženskej filozofii a teológii“. (23)

Vymedzenie a určenie subjektu ako nezanedbateľného činiteľa vo vývoji neznamená ani *subjektivizmus*, ani *individualizmus*. V marxistickej materialistickej koncepcii *subjekt* nie je nijaký „mystický“ pojem, prázdna abstrakcia. Subjekt — to nie je ani *človek vôbec*, ale je to predovšetkým *historicky a spoločensky definovaná bytosť*. Je to „súhrn spoločenských vzťahov“, človek ako príslušník danej sociálnej skupiny, triedy, etnika, kolektívu. [V rámci danej „kolektivity“ sa podľa triednej príslušnosti, stupňa spoločenského vedomia, výchovy a kultúry javia *individuálne rozdiely*]. Ale v marxistickom, konkrétne-historickom chápaní *subjekt dejín* znamená *revolučnú úlohu robotníckej triedy, jej dejinnotvorné poslanie*. Významným komponentom subjektu v súvislosti s robotníckou triedou je komunistická strana ako vedúca sila komunistického a robotníckeho hnutia.

Na uvedených základoch spočíva *zásadný* rozdiel medzi *metafyzickým objektivizmom* štrukturalizmu a medzi *marxistickou, dialekticko-materialistickou koncepciou* spoločenského a myšlienkového vývoja. Preto sa *marxizmus-leninizmus distancuje od štrukturalizmu* a popieraním jeho teoreticko-idealistického základu odmieta ho aj ako „novú ideológiu“, ako ideológiu slúžiacu záujmom buržoázie.

LITERATÚRA

1. XXV. zjazd Komunistickej strany Sovietskeho zväzu. Dokumenty a materiály. Bratislava 1976.
2. XV. zjazd KSČ. Dokumenty a materiály. Bratislava 1976.
3. Vývoj, súčasný stav a úkoly spoločenských vied v Československé socialistické republike. Praha 1974.
4. GRECKIJ, M. N.: Francúzsky štrukturalizmus. Bratislava 1972.
5. MARX, K. — ENGELS, F.: Malé ekonomické spisy. Bratislava 1966.
6. Dejiny marxistickej dialektiky. Bratislava 1973.
7. Filozofický slovník. Bratislava 1975.
8. SACHAROVA, T. A.: Ot filosofii suščestvovanija k štrukturalizmu. Moskva 1974.
9. Dejiny marxistickej dialektiky [Leninské obdobie]. Bratislava 1976.
10. JAROSZEWSKI, T. M.: Osobnost a společnost. Praha 1975.
11. SIRÁCKY, A.: Sociálny svet človeka. Bratislava 1974.
12. FISCHER, J. L.: Soustavy skladební filosofie I. Praha 1931.
13. Filosofskaja enciklopedija, zv. 5.
14. LACAN, J.: Ecrits. Paris 1968.
15. Budoucnost lidské společnosti. Praha 1973.
16. FILIPOV, L. I.: Štrukturalizm i freidizm. Voprosy filosofii, č. 3, 1976.
17. SIRÁCKY, A.: Niektoré problémy štruktúrno-funkčnej analýzy. Sociológia, č. 6, 1975.
18. LEVI-STRAUSS, C.: Smutné tropy. Praha 1966.
19. ŠABOUK, S.: Člověk a umění v struktuře světa. Praha 1974.
20. PIAGET, J.: Štrukturalizmus. Bratislava 1971.
21. ČESNOKOV, D. I.: Historický materialismus jako marxisticko-leninská sociologie. Praha 1975.
22. LENIN, V. I.: Spisy 38. Praha 1960.
23. SCHIWY, G.: Neue Aspekte des Strukturalismus. München 1973.
24. Filozofický časopis, č. 2, 1976.

25. HRUŠOVSKÝ, I.: Dialektika bytia a kultúry. Bratislava 1975.
26. HRUŠOVSKÝ, I.: K diskusi o štrukturalizme. Filozofia, č. 4, 1969.
27. CHRAPČENKO, M.: Úvahy o systémovej analýze literatury. Spoločenské vedy v SSSR, č. 6, 1976.
28. LOMOV, B. F.: Systémový prístup v psychológii. Spoločenské vedy v SSSR, č. 6, 1976.

МАРКСИЗМ И СТРУКТУРАЛИЗМ

Андрей Сирацки

В настоящей статье автор анализирует проблематику структурализма, подвергая его критике с позиций марксизма-ленинизма. Структурализм как «духовная» философская система относится, по сути дела, к идеалистическим направлениям и по своим общественно-политическим последствиям является явно антикоммунистическим. Его характеризуют антиисторизм, антиматериализм и антидиалектика. Структуралисты пытались «возвести структуру в ранг философской системы». Согласно автору, философский характер структурализма заключается, по существу, в мистификации объективного мира, в метафизической абсолютизации духовной стороны познания и в синхронизации — путем отрицания «историчности» теоретических и методологических аспектов научного мышления.

Автор коротко рассматривает историю структурализма, указывает на его источники в этнологии и лингвистике. Усиленно внимание он уделяет анализу структуры и системы, структурному и системному анализу.

В заключении своей статьи автор анализирует теоретико-методологические проблемы структурализма и констатирует, что структурализм как «цельная философская концепция» и как «универсальный метод исследования» своими теоретическими и методологическими обобщениями не достигает уровня и ценности диалектического и исторического материализма. Его «вклад» (некоторые аспекты структурного и системного анализа) обусловлен применением материалистической диалектики. В марксизме-ленинизме, в материалистической диалектике преодолевается противоречие между «вещью» и «движением», между логическим (синхронизмом) и историческим (диахронизмом) и во всей системе отношений между бытием и сознанием, между объектом и субъектом, а также между различными компонентами объективной реальности однозначно подчеркиваются первичные (материальные, экономические, социальные) факторы исторического, общественного и идейного развития.

MARXISMUS UND STRUKTURALISMUS

Andrej Sirácky

In seiner Studie *Marxismus und Strukturalismus* untersucht der Verfasser die Problematik des Strukturalismus und kritisiert sie vom Standpunkt des Marxismus-Leninismus. Der Strukturalismus als „geistiges“ philosophisches System gehört wesentlich zu idealistischen Strömungen und ist in seinen sozial-politischen Konsequenzen eindeutig antikommunistisch ausgerichtet. Bezeichnend für ihn ist ein Antihistorismus, Antimaterialismus und Antidiialektik. Die Strukturalisten waren versucht „die Struktur zu einem philosophischen System zu erhöhen“. Der Verfasser vertritt die Anschauung, dass der philosophische Charakter des Strukturalismus seinem Wesen nach in einer Mystifikation der objektiven Welt besteht, in einer metaphysischen Absolutisierung der geistigen Seite der Erkenntnis und in einer Synchronisation,

indem er die Historizität der theoretischen und methodologischen Aspekte des wissenschaftlichen Denkens leugnet.

Eine kurze Betrachtung widmet der Verfasser der Geschichte des Strukturalismus, er weist hin auf seinen Ursprung in der Ethnologie und Linguistik. Besondere Beachtung schenkt er einer Analyse der Struktur und des Systems und einer Struktur- und Systemanalyse.

Abschliessend untersucht der Verfasser die theoretisch-methodologischen Probleme des Strukturalismus und stellt fest, dass der Strukturalismus als „abgeschlossene philosophische Konzeption“ in seiner theoretischen und methodologischen Verallgemeinerung — auch als „universelle Forschungsmethode“ — das Niveau und den Wert des dialektischen und historischen Materialismus nicht erreicht. Sein „Beitrag“ (einige Aspekte der Struktur- und Systemanalyse) sind bedingt durch Anwendung der materialistischen Dialektik. Im Marxismus-Leninismus, in der materialistischen Dialektik wird der Widerspruch zwischen „Ding“ und „Bewegung“, zwischen Logischem (Synchronie) und Historischem (Diachronie) und dem gesamten System von Verhältnissen von Sein und Bewusstsein, von Objekt und Subjekt und auch von verschiedenen Bestandteilen der objektiven Realität aufgehoben und die primären Faktoren (materielle, ökonomische, soziale) der historischen, gesellschaftlichen und geistlichen Entwicklung hervorgehoben.